



# KRAJOBRAZ PO KRYZYSIE

## UKRAIŃSKI SEKTOR BANKOWY W PROCESIE GŁĘBOKICH PRZEMIAN

Rafał Sadowski

# **KRAJOBRAZ PO KRYZYSIE**

## **UKRAIŃSKI SEKTOR BANKOWY W PROCESIE GŁĘBOKICH PRZEMIAN**

Rafał Sadowski



**OSW** |

CENTRE FOR EASTERN STUDIES  
OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich  
im. Marka Karpia / Centre for Eastern Studies

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Adam Eberhardt, Wojciech Konończuk

REDAKCJA

Halina Kowalczyk

WSPÓŁPRACA

Katarzyna Kazimierska, Anna Łabuszewska

OPRACOWANIE GRAFICZNE

PARA-BUCH

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

yevgeniy11, Shutterstock.com

SKŁAD

GroupMedia

WYKRESY

Wojciech Mańkowski

WYDAWCA

**Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia**

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa

Tel. + 48 /22/ 525 80 00

Fax: + 48 /22/ 525 80 40

osw.waw.pl

ISBN 978-83-65827-07-4

# Spis treści

## TEZY /5

### **I. BANKOPAD, CZYLI UPADEK BANKÓW /7**

### **II. BANKOWOŚĆ OLIGARCHICZNA /12**

### **III. STABILIZACJA – REALNA CZY POZORNA? /17**

### **IV. „GWARANTEM KONSTYTUCJI JEST PRYWATBANK” /19**

### **V. KRAJOBRAZ PO KRYZYSIE /22**

### **VI. BANKI PAŃSTWOWE – GRA O KONTROLĘ NAD PRZEPŁYWAMI FINANSOWYMI /23**

### **VII. BANKI ROSYJSKIE ZMIENIAJĄ SKÓRĘ /25**

### **VIII. KONSEKWENCJE POLITYCZNE ZMIAN W SEKTORZE BANKOWYM /28**

## ANEKS /30

## TEZY

- Ukraiński sektor bankowy w latach 2014–2016 został dotknięty największym w dotychczasowej historii kryzysem. W ciągu tych trzech lat doszło m.in. do upadku prawie połowy banków dysponujących 30% aktywów całego sektora, łączny deficyt działalności banków wyniósł 11,8 mld USD (przy wartości aktywów 45,7 mld USD na koniec 2016 roku), a kapitał banków w hrywnach obniżył się prawie o połowę.
- Tak głęboki kryzys był nie tylko efektem załamania gospodarczego pogłębianego wojną z Rosją (w tym okupacją Krymu oraz utratą kontroli nad częścią Donbasu) i kryzysem wewnątrzpolitycznym (m.in. rewolucją godności), ale przede wszystkim istniejącą już wcześniej dysfunkcjonalnością sektora i patologicznymi praktykami związanymi z tzw. bankowością oligarchiczną. W wielu przypadkach banki nie zajmowały się klasyczną działalnością finansową, lecz były wykorzystywane przez właścicieli jako instrumenty do pozyskiwania środków dla prowadzenia innych własnych interesów. Ponadto niektóre banki okazały się *de facto* piramidami finansowymi.
- Można szacować, że straty dla państwa i klientów w sektorze bankowym w latach 2014–2016 roku przekroczyły 20 mld USD (23% PKB w 2016 roku). Składają się na to utracone wkłady klientów, wypłaty odszkodowań za ubezpieczone wkłady, niespłacone przez banki kredyty refinansowe banku centralnego, koszty refinansowania i dokapitalizowania banków ze środków banku centralnego i budżetu państwa. Część z tych środków (nie można ustalić ich dokładnej wartości) została wyprowadzona z systemu bankowego w sposób nielegalny do spółek powiązanych z właścicielami banków lub za granicę.
- Władzom ukraińskim – dzięki znacznemu wsparciu i pod dużą presją zewnętrzną Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Unii Europejskiej i innych państw zachodnich – udało się ustabilizować sytuację w sektorze i powstrzymać tendencje spadkowe. Wprowadzono istotne zmiany prawne regulujące funkcjonowanie sektora bankowego, oczyszczono go z niewypłacalnych podmiotów oraz wzmocniono i poprawiono kondycję finansową istniejących banków poprzez restrukturyzację i dokapitalizowanie.
- Pomimo ustabilizowania sytuacji na rynku bankowym jest zbyt wcześnie, by uznać, że program reform został zakończony i osiągnął pełny sukces,

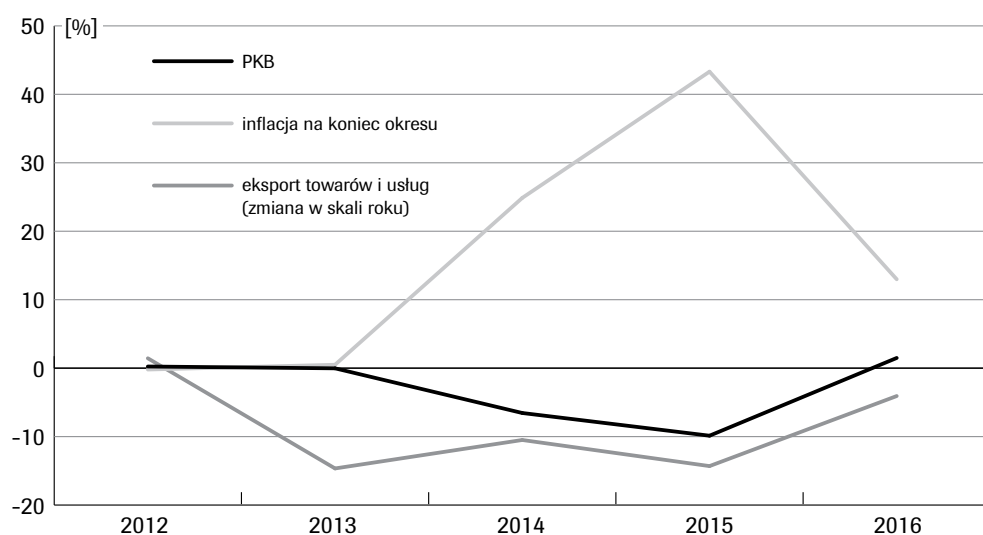
a poprawa sytuacji jest trwała. Obecnie kluczowe znaczenie ma w pierwszej kolejności dalsze wdrażanie reform prawnych, w tym chroniących prawa kredytodawców (m.in. dotyczących poprawy zabezpieczeń kredytów oraz ocen ryzyk kredytowych), a w działalności poszczególnych banków – zwiększenie akcji kredytowej prowadzonej przez banki i kontynuowanie przez nie restrukturyzacji i reformy zarządzania korporacyjnego. Istotne jest też dalsze wzmocnienie nadzoru nad sektorem bankowym oraz zwiększenie efektywności instytucji porządku publicznego w przeciwdziałaniu przestępstwom finansowym.

- Kryzys wymusił istotne zmiany w funkcjonowaniu i strukturze sektora bankowego. Najważniejsze z nich to konsolidacja wcześniej dosyć rozdrobnionego sektora (teraz prawie 90% aktywów należy do 20 największych banków), uzyskanie dominującej pozycji przez duże banki państwowe i zagraniczne oraz znaczący spadek udziału banków z prywatnym kapitałem ukraińskim, które wcześniej miały dosyć silną pozycję.
- Zmiany w sektorze bankowym mają poważne konsekwencje nie tylko dla funkcjonowania gospodarki, ale też systemu politycznego Ukrainy. Do czasu kryzysu oligarchowie wykorzystywali banki – nie zawsze legalnie – jako wygodne narzędzia generujące rentę i ułatwiające budowanie wpływów politycznych. Zmiany w funkcjonowaniu sektora bankowego ograniczają możliwość stosowania nielegalnych praktyk w dotychczasowej formie, a także wpływają na zmniejszenie skali wywierania presji na scenę polityczną. Jednak należy zwrócić uwagę, że pozytywne tendencje nie zostały ugruntowane, a wobec słabości instytucji nadzoru i systemu prawnego oraz powszechnej korupcji ciągle istnieje szereg nieprawidłowości w funkcjonowaniu sektora bankowego.

## I. BANKOPAD, CZYLI UPADEK BANKÓW

Głęboki kryzys ekonomiczny, który wybuchł po dramatycznych wydarzeniach rewolucji godności oraz agresji Rosji na początku 2014 roku, doprowadził do poważnego załamania w ukraińskiej gospodarce i znacznego pogorszenia wskaźników makroekonomicznych. Zaznaczył się on m.in. drastycznym spadkiem PKB (-6,6% w 2014 i -9,9% w 2015 roku), znacznym wzrostem inflacji (do 43% na koniec 2015 roku), prawie 70-procentową dewaluacją waluty narodowej, kilkunastoprocentowym spadkiem obrotów w handlu zagranicznym i inwestycji w latach 2014–2015.

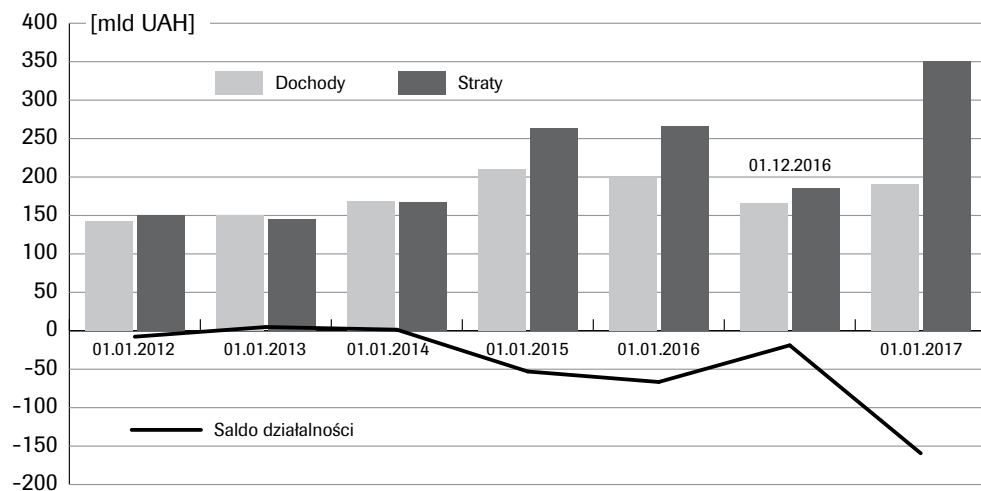
**Wykres 1.** Gospodarka ukraińska w czasach kryzysu, zmiana PKB, inflacji oraz wartości eksportu towarów i usług, w %



**Źródło:** Międzynarodowy Fundusz Walutowy

Kryzys gospodarczy był jednym z czynników, które doprowadziły do załamania sytuacji w sektorze bankowym. Przede wszystkim doszło do znacznego spadku dochodowości banków i odpływu kapitału. W 2014 i 2015 roku ukraińskie banki zanotowały deficyt swojej działalności na poziomie odpowiednio 3,3 mld USD (3,6% PKB) i 2,7 mld USD (3,1% PKB). W 2016 roku sytuacja zaczęła się stopniowo stabilizować i 1 grudnia deficyt wyniósł 0,7 mld USD. Jednak z powodu przejścia przez państwo w grudniu 2016 roku największego banku kraju – PrywatBanku (PrivatBanku) i konieczności jego dokapitalizowania deficyt działalności sektora bankowego wzrósł do 5,8 mld USD (6,7% PKB) na koniec roku. W efekcie skumulowany deficyt w ciągu tych trzech lat osiągnął 11,8 mld USD.

**Wykres 2. Wskaźniki działalności banków, w mld UAH**

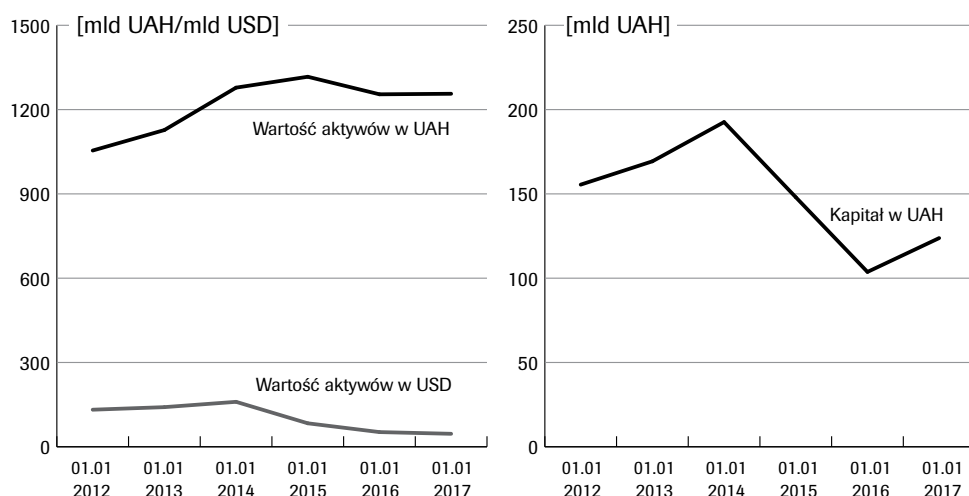


**Źródło:** Narodowy Bank Ukrainy

O ile wartość aktywów banków utrzymywała się w walucie narodowej na w miarę podobnym poziomie 125–130 mld UAH, to jednak z powodu spadku wartości hrywny nastąpiło znaczne obniżenie ich wartości w przeliczeniu na dolary ze 159 mld USD na 1 stycznia 2014 roku do 46 mld USD na 1 stycznia 2017. Dodatkowo nastąpił duży odpływ kapitału bankowego – ze 192,6 mld UAH (24,1 mld USD) na 1 stycznia 2014 do 103,7 mld UAH (4,3 mld USD) na 1 stycznia 2016 i 123,8 UAH (4,5 mld USD) na 1 stycznia 2017. W znaczący sposób zagroziło to płynności finansowej banków, zwłaszcza w 2014 i 2015 roku. Jednak w 2016 roku banki stopniowo zaczęły poprawiać swoją płynność finansową dzięki rekapitalizacji i restrukturyzacji.



**Wykres 3. Aktywa i wartość kapitału banków**

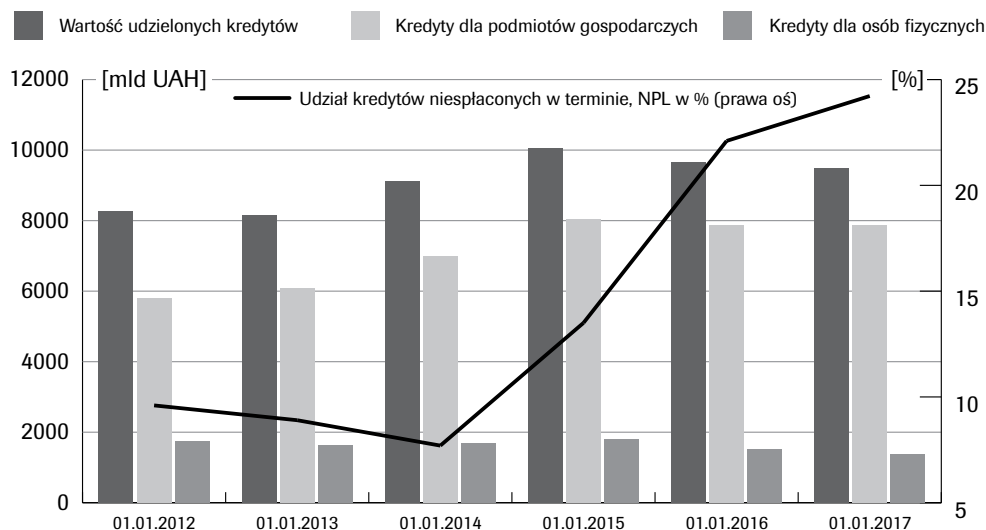


**Źródło:** Obliczenia własne autora na podstawie danych Narodowego Banku Ukrainy

Bardzo poważnym problemem był drastyczny wzrost wartości niespłaconych kredytów (*non-performing loans* – NPL). Według danych Narodowego Banku Ukrainy (NBU), wartość ich udziału w ogólnej wartości udzielonych kredytów wzrosła z 7,7% na 1 stycznia 2014 do 30,5% na 1 stycznia 2017 roku. Jednak w związku z przejęciem przez państwo PrywatBanku i ponowną oceną jego portfela kredytowego według ocen NBU wartość niespłaconych kredytów może wzrosnąć do 46% w 2017 roku. Z kolei według MFW, stosującego szerszą definicję NPL, wzrost ten nastąpił z 26,1% w marcu 2014 do 48,2% w czerwcu 2016 roku. Odpływ kapitału i pogorszenie się płynności finansowej doprowadziły do spadku wartości udzielanych kredytów, co miało poważne konsekwencje dla gospodarki i ograniczało możliwości prowadzenia działalności gospodarczej przez lokalne firmy. Wśród czynników, które spowodowały duży wzrost niespłaconych kredytów, należy wymienić – oprócz uwarunkowań wewnętrznych związanych z kryzysem ekonomicznym i problemami lokalnych firm czy też wyprowadzania pieniędzy na znaczną skalę – także okupację Krymu przez Rosję i wojnę w Donbasie, gdzie na terenach utraconych przez Kijów przestano spłacać zadłużenia wobec banków. Na koniec marca 2014 roku wartość kredytów udzielonych przez banki ukraińskie na Krymie i Donbasie wynosiła 95 mld UAH (ok. 6 mld USD według ówczesnego kursu), z czego 36 mld UAH (1,5 mld USD według ówczesnego kursu) przypadało na gospodarstwa domowe. Udział regionów wschodnich w portfelu kredytowym poszczególnych banków stanowił od 25 do 33%, a Krymu ok. 3%. Ponad 70% kredytów zaciągniętych w tych regionach nie jest obsługiwanych. Według szacunków Ministerstwa

Finansów straty banków z tytułu niespłaconych kredytów w regionach niekontrolowanych przez Kijów wynoszą ok. 60 mld UAH (ok. 2 mld USD według kursu z maja 2017)<sup>1</sup>.

**Wykres 4.** Wartość udzielonych kredytów w mld UAH i udział kredytów niespłaconych w %



**Źródło:** Narodowy Bank Ukrainy

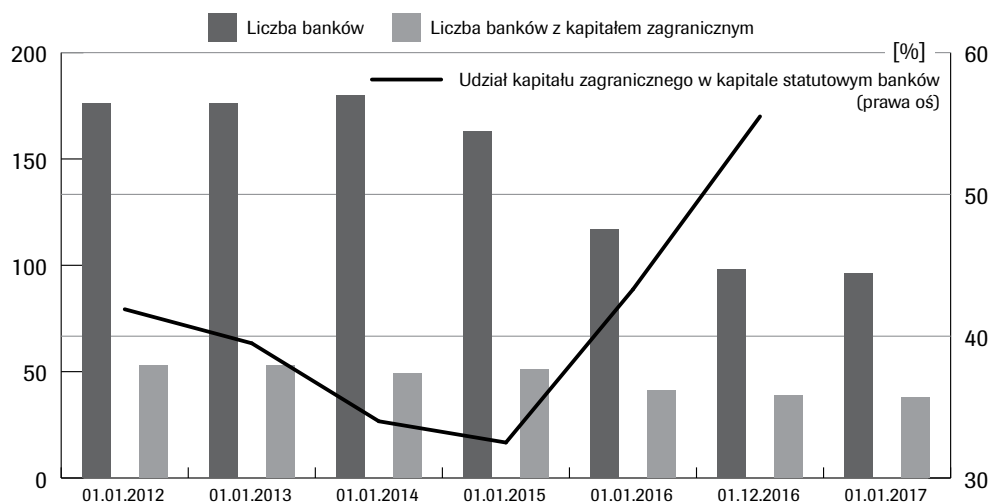
Efektom załamania sytuacji w sektorze był upadek szeregu banków, które nie sprostały wprowadzonym przez Narodowy Bank Ukrainy wymogom dotyczącym płynności finansowej, jakości kapitału oraz aktywów. Liczba banków na rynku zmniejszyła się ze 180 w styczniu 2014 roku do 93 w styczniu 2017 roku. Wartość aktywów banków, wobec których ogłoszono upadłość, stanowiła ok. 30% wartości wszystkich aktywów bankowych. Upadły prawie wyłącznie prywatne banki z kapitałem ukraińskim (lub *de facto* ukraińskie, ale zarejestrowane na Cyprze czy w innych rajach podatkowych), głównie z powodu braku możliwości albo chęci ich właścicieli do ich dokapitalizowania.

Banki, którym udało się utrzymać pozycję na rynku, są to albo banki państwowe, które zostały dokapitalizowane przez bank centralny, albo banki zagraniczne, które mogły liczyć na wsparcie swoich inwestorów, a także

<sup>1</sup> П. Харламов, Неподъемное бремя: как банки добиваются погашения по кредитам в Крыму и зоне АТО, *RBC-Ukraine*, 26.08.2016; <https://daily.rbc.ua/rus/show/nepodemnoe-bremya-banki-dobivayutsya-pogasheniya-1472202911.html>

prowadziły bardzo ostrożną działalność kredytową. W efekcie znacznie wzrosła rola banków z kapitałem zagranicznym w sektorze bankowym. Ich udział w kapitale statutowym całego sektora wzrósł z 34% w styczniu 2014 roku do 55,5% w grudniu 2016 roku.

**Wykres 5. Bankopad – spadek liczby banków na Ukrainie**



**Źródło:** Narodowy Bank Ukrainy

Szacuje się, że w latach 2014–2016 łączne straty dla państwa i klientów w ukraińskim sektorze bankowym wyniosły ok. 14,5 mld USD, nie wliczając w to kosztów związanych z ratowaniem przez państwo i nacjonalizacją największego banku kraju, PrywatBanku, co może kosztować kolejne 6 mld USD. Znaczną część strat (choć trudną do dokładnej oceny) mogą stanowić środki wyprowadzone w sposób nielegalny. 3 mld USD stanowią kredyty refinansowe, niespłacone bankowi centralnemu przez upadające banki, 8,5 mld USD to nieubezpieczone wkłady klientów, które zostały utracone, a kolejne 3 mld to wypłaty państwa z tytułu ubezpieczeń wkładów w upadających bankach. Dotychczas udało się odzyskać jedynie niewielką sumę straconych środków, ok. 150 mln USD<sup>2</sup>. Oficjalnie, według stanu na początek 2017 roku, Fundusz Gwarantowania Wkładów Osób Fizycznych wszczął 3835 spraw karnych na łączną sumę 295,5 mld UAH (10,8 mld USD), z czego 262 sprawy na sumę 62,56 mld UAH (2,3 mld USD) dotyczą kradzieży lub wyprowadzania środków z banków.

<sup>2</sup> I. Koshiw, Y. Romanyszyn, Ukraine in danger of never recovering stolen billions, Kyiv Post, 23.12.2016.

## II. BANKOWOŚĆ OLIGARCHICZNA

Tak dużą skalę kryzysu w ukraińskim sektorze bankowym spowodowała nie tylko zła sytuacja gospodarcza, ale przede wszystkim istniejące wcześniej strukturalne nieprawidłowości i patologie w systemie bankowym oraz sposobie funkcjonowania banków. Uwarunkowane to jest funkcjonowaniem na Ukrainie systemu oligarchicznego, który cechuje się olbrzymim i nietransparentnym wpływem grup polityczno-biznesowych na działalność instytucji państwowych oraz wysokim poziomem korupcji. Dysfunkcjonalność sektora bankowego była też efektem niewłaściwej działalności instytucji państwowych i braku należytej kontroli ze strony przede wszystkim regulatora rynku i nadzoru finansowego oraz służb odpowiedzialnych za ściganie przestępstw finansowych. Na to nałożyły się złe regulacje prawne (m.in. brak ochrony praw kredytodawców, złe regulacje dotyczące wyceny zabezpieczeń kredytów) oraz olbrzymia korupcja i słabość organów ścigania i systemu sądowego.

Główne patologie systemu bankowego widać w trzech głównych kategoriach banków, które upadały. Pierwsza z nich to tzw. banki oligarchiczne zajmujące się ściąganiem środków finansowych dla spółek należących do lokalnych potentatów biznesowych. Druga to tzw. banki zombie, które miały tylko zobowiązania, a nie miały kapitału i były wykorzystywane do wyprowadzania pieniędzy za granicę. Trzecia grupa to banki zajmujące się praniem brudnych pieniędzy, które nie miały ani aktywów, ani pasywów, a były wykorzystywane do ukrywania i/lub wyprowadzania za granicę nielegalnie uzyskanych środków. Do tego należy dodać praktykę wyprowadzania środków z banków państwowych, m.in. poprzez uzyskiwanie – dzięki powiązaniom politycznym – korzystnych kredytów, które potem nie były zwracane. Banki były też wykorzystywane w różnego rodzaju innej nielegalnej działalności, m.in. w „rejderstwie”, tj. nielegalnym przejmowaniu firm.

W systemie oligarchicznym banki były ważnym narzędziem służącym do operowania przepływami finansowymi, pozyskiwania środków finansowych i finansowania działalności gospodarczej. Prawie każdy większy oligarcha miał lub kontrolował pośrednio przez powiązane ze sobą osoby swój bank (albo nawet kilka), którego działalność skoncentrowana była przede wszystkim na obsłudze jego spółek. Dopiero w dalszej kolejności taki bank zajmował się prowadzeniem usług dla reszty klientów.

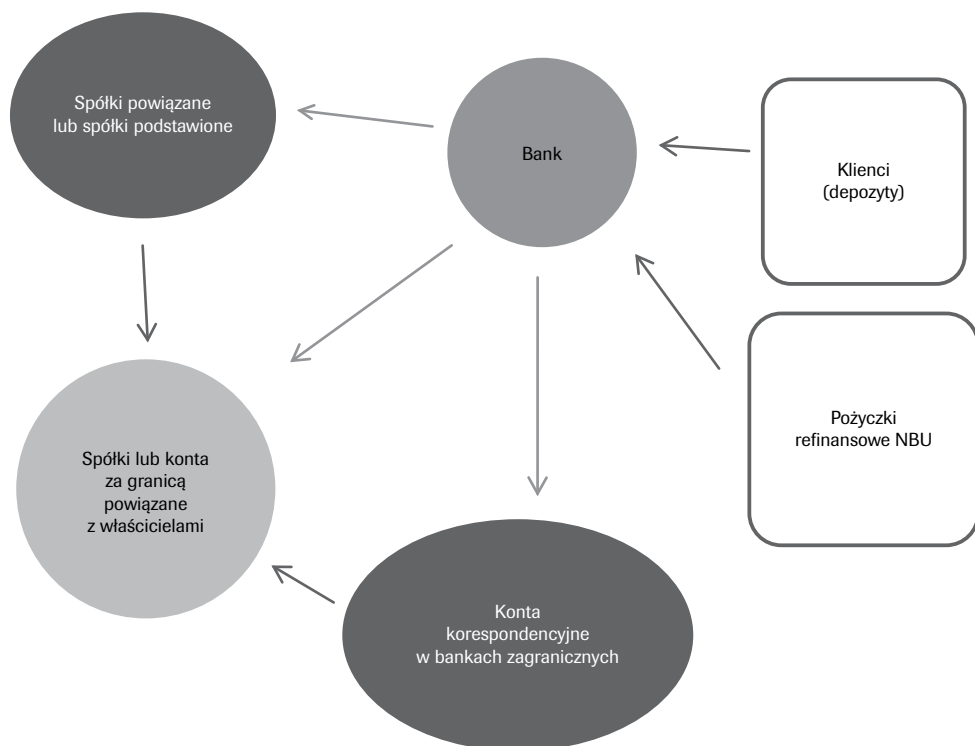
Traktowanie banków przez ich właścicieli wyłącznie jako instrumentu finansowania ich własnych biznesów, a nie świadczenia ogólnodostępnych

usług bankowo-finansowych, było jedną z najczęstszych nieprawidłowości w ukraińskim sektorze bankowym<sup>3</sup>. W praktyce taka działalność (*captive banking*) sprowadzała się do pozyskiwania kapitału – często z rynku dzięki zawyżonym stawkom procentowym od wkładów lub w postaci refinansowania z banku centralnego – a następnie przekazywania środków firmom powiązanim z właścicielami banku w postaci kredytów, często udzielanych na bardzo korzystnych warunkach i bez należytego zabezpieczenia. Skala tego typu kredytów udzielanych podmiotom powiązanim z właścicielami lub akcjonariuszami w niektórych przypadkach była olbrzymia. W przypadku największego banku w kraju, PrywatBanku, należącego do końca grudnia 2016 roku do dwóch oligarchów: Ihora Kołomojskiego i Hennadija Boholubowa, według szefowej banku centralnego Wałerii Hontarewej, na powiązane z nimi spółki przypadało aż 97–100% wartości korporacyjnego portfela kredytowego<sup>4</sup>. Najpoważniejszym problemem był brak właściwego zabezpieczenia takich kredytów, co pozwalało na *de facto* wyprowadzanie znacznych sum z rynku. Straty powstałe w ten sposób albo okazały się nieodwracalne, albo musiały być pokryte ze środków państwowych (m.in. w przypadku wkładów bankowych z bankowego funduszu gwarancyjnego). Na przykład po przejęciu przez państwo wspomnianego PrywatBanku okazało się, że dziura w kapitale wyniosła ok. 5,7 mld USD (na początku 2017 roku rząd przyjął program dokapitalizowania banku na sumę ok. 4,3 mld USD).

<sup>3</sup> Podejście to dobrze obrazują słowa: „Wy nie jesteście bankiem, wy jesteście kasą. Powinieneś o tym pamiętać!”. Miał je wypowiedzieć w październiku 2013 roku Ołeksandr Dynnyk, wówczas wiceprezes koncernu VETEK należącego do biznesmena z otoczenia ówczesnego prezydenta Wiktora Janukowycza, Serhija Kurczenki, do Ihora Franckiewycza, wówczas prezesa także należącego do Kurczenki Brokbiznesbanku. Franckiewicz, który był wynajętym przez Kurczenkę bankierem menedżerem do prowadzenia jego banku, oponował przeciwko wyprowadzaniu z niego znacznych środków. W grudniu 2013 roku Dynnyk zastąpił Franckiewicza na stanowisku prezesa. Za: Ю. Сколотяный, Ограбление страны: "кейс Брокбизнесбанка" без ручки, *Zierkało Niedieli*, 18.12.2015; [http://gazeta.zn.ua/finances/ograblenie-strany-keys-brokbiznesbanka-bez-ruchki-\\_.html](http://gazeta.zn.ua/finances/ograblenie-strany-keys-brokbiznesbanka-bez-ruchki-_.html)

<sup>4</sup> Byli prywatni właściciele obecnie państwowego PrywatBanku zaprzeczają tej informacji.

## Wykres 6. Captive banking na Ukrainie



O wiele poważniejsze konsekwencje wiążą się z bankami oligarchicznymi, które upadły. Przykładowo, najszerszym echem odbiły się bankructwa m.in.:

- Nadra Banku należącego do Dmytra Firtasza, oligarchy działającego głównie w sektorze chemicznym i gazowym; w latach 2008–2009 bank był dokapitalizowany z banku centralnego na sumę ok. 1,5 mld USD, z czego odzyskano jedynie 13 mln USD;
- Banku Finance and Credit Kostiantyna Żewahy, działającego głównie w sektorze metalurgicznym i przemyśle maszynowym; klienci banku stracili 380 mln USD, a państwo 60 mln USD z tytułu niezwróconego dokapitalizowania;
- VAB Banku Ołeha Bachmatiuka, prowadzącego biznesy w sektorze rolniczym i spożywczym; utracono 220 mln USD dokapitalizowania z banku centralnego, a fundusz gwarancyjny musiał zwrócić z tytułu długów banku wobec klientów 395 mln USD; dotychczas śledczy ustalili, że bank udzielił spółkom powiązanym z Bachmatiukiem kredytów na łączną sumę 125 mln USD;

- banków kontrolowanych przez osoby powiązane z byłym prezydentem Janukowyczem, m.in. Brokbiznesbanku Serhija Kurczenki czy mniejszych banków, m.in. banku WBR należącego do syna Janukowycza, Ołeksandra, Expobanku kontrolowanego przez Serhija Arbuzowa, Profinbanku kontrolowanego przez Jurija Iwanuszczenkę czy Kyivska Rus kontrolowanego przez Jurija Bojkę i Jewhena Bakulina;
- Chreszczatyk (Khreschatyk) Banku – który miał być bankiem municypalnym, a 25% udziałów należało do miasta Kijowa, realnie zaś – według banku centralnego – 75% jego portfela kredytowego przypadało na spółki powiązane z akcjonariuszami prywatnymi, w tym głównie z oligarchą Wasilijem Chmielnickim;
- Banku Forum – należącego do Wadyma Nowińskiego, biznesmena pochodzenia rosyjskiego działającego w metalurgii, przemyśle maszynowym i stoczniowym, rolnictwie.

Nieprawidłowości związane były także z działalnością tzw. banków zombie. Same banki nie miały aktywów, a ich funkcjonowanie sprowadzało się jedynie do wyprowadzania środków za granicę, głównie na konta w rajach podatkowych. Jeden ze schematów (tzw. schemat banków alpejskich) polegał na transferze środków finansowych z wykorzystaniem zagranicznych instytucji finansowych (np. zarejestrowane w Austrii Meinel Bank i Winter Bank, zarejestrowany w Luksemburgu East-West United Bank, zarejestrowany w Liechtensteinie Bank Frick czy w Szwajcarii Julius Baer). Schemat w uproszczeniu polegał na otwieraniu przez bank ukraiński kont korespondencyjnych w bankach zagranicznych. Następnie ukraińscy udziałowcy banku brali kredyty z danego banku zagranicznego pod zastaw środków umieszczonych na kontach korespondencyjnych. Część z tych środków była przeznaczana na dokapitalizowanie banku ukraińskiego, a część wyprowadzana do stref *offshore*. W przypadku niespłacenia kredytu środki na kontach korespondencyjnych były zajmowane przez zagranicznych kredytodawców. Według prezes banku centralnego Walerii Hontarewej w ten sposób tylko w 2014 roku mogło zostać wyprowadzonych nawet 2 mld USD. Podobne schematy wyprowadzania za granicę pieniędzy były stosowane zarówno przez banki zombie, jak i banki oligarchiczne.

Wreszcie niektóre banki *de facto* były piramidami finansowymi. Przykładem może być działalność Banku Mychajliwski (Mykhailivskiy), która polegała na oferowaniu wysokiego oprocentowania depozytów. Następnie pozyskane środki były przekierowywane do powiązanej z właścicielami banku fundacji

i w ten sposób ich obrót nie podlegał nadzorowi bankowemu ani nie był objęty ubezpieczeniem bankowego funduszu gwarancyjnego. Środki te dalej były wyprowadzane przez osoby realnie kontrolujące bank. W efekcie wartość utraconych przez klientów oszczędności wyniosła ponad 38 mln USD.

W momencie nasilenia się kryzysu politycznego i ekonomicznego na Ukrainie na początku 2014 roku wielu właścicieli lub osób faktycznie kontrolujących banki, a także innych osób zajmujących się działalnością biznesową zaczęło wyprowadzać środki finansowe z kraju z wykorzystaniem ukraińskich banków. Trwało to na dużą skalę do około 2016 roku. Spowodowane to było ogólnie panującym chaosem (w związku ze zmianami politycznymi, wojną z Rosją, kryzysem gospodarczym), korupcją, słabością administracji i błędami popełnionymi przez instytucje nadzoru finansowego oraz instytucje bezpieczeństwa. Brak jest dokładnych danych, ile środków mogło wypłynąć w ten sposób, jednak skala musiała być olbrzymia, biorąc pod uwagę straty państwa z tego tytułu, które przekroczyły 20 mld USD.



### III. STABILIZACJA – REALNA CZY POZORNA?

Kryzys w sektorze bankowym stał się jednym z najpoważniejszych wyzwań dla władz ukraińskich po 2014 roku. Poprawa sytuacji w sektorze bankowym została uznana za jeden z czterech głównych priorytetów realizowanego przez MFW programu wsparcia o wartości 17,5 mld USD<sup>5</sup>. Kluczową rolę w realizacji programu reform odegrał bank centralny i regulator rynku, czyli NBU, przy współudziale rządu i Ministerstwa Finansów oraz poparciu prezydenta, przy znaczącym wsparciu merytorycznym i finansowym MFW, bez którego nie byłoby możliwe osiągnięcie poprawy sytuacji.

Działania antykryzysowe w latach 2014–2016 polegały przede wszystkim na:

- przeprowadzeniu dogłębnej diagnozy sytuacji w sektorze i kondycji finansowej banków,
- oczyszczeniu systemu bankowego z podmiotów niewypłacalnych i/lub działających niezgodnie z prawem lub też będących *de facto* piramidami finansowymi,
- poprawie sytuacji finansowej pozostałych na rynku banków,
- zwiększeniu transparentności w funkcjonowaniu sektora bankowego,
- poprawie zarządzania korporacyjnego i sposobu działania banków państwowych.

W latach 2015–2016 bank centralny przeprowadził dogłębną diagnostykę największych banków, która dotyczyła oceny płynności finansowej, stanu portfeli kredytowych, powiązań właścicielskich (w tym kredytów udzielanych osobom powiązanym z właścicielami). Składała się ona z dwóch elementów: oceny jakości aktywów oraz przeprowadzenia *stress testów* i analizy odporności banków na szoki makroekonomiczne. Objęła 60 największych banków, mających łącznie 97% udziałów w całym sektorze. *Stress testy* wykazały znacznie gorszy stan jakości portfela kredytowego niż deklarowany przez banki. Jednocześnie stanowiły one podstawę do opracowania programu dokapitalizowania banków

<sup>5</sup> International Monetary Fund, Second review under the extended fund facility and requests for waivers of non-observance of performance criteria, rephasing of access and financing assurances review, IMF Country Report, No. 16/319, September 2016.

przez bank centralny. Ponadto w początkowym okresie kryzysu wprowadzono rozporządzenia ograniczające transfer środków finansowych za granicę, które stopniowo są teraz znoszone w związku z poprawą sytuacji ekonomicznej.

Obecnie władzom udało się ustabilizować sytuację w sektorze bankowym i powstrzymać tendencje spadkowe, co potwierdzają wskaźniki, m.in. powolny wzrost aktywów, kapitału i dochodów banków, a także wzrost wartości udzielanych kredytów. Nie wydaje się, by mogły upaść kolejne większe banki; z rynku usunięte zostały prawie wszystkie niewypłacalne oraz nietransparentne podmioty. Przejęcie przez państwo pod koniec grudnia 2016 roku największego, systemowego banku kraju – PrywatBanku – i rozpoczęcie programu jego naprawy pozwoliło na usunięcie ostatniego potencjalnego dużego zagrożenia dla stabilności systemu bankowego, którym mógłby być upadek tego banku. NBU liczy na to, że w 2017 roku bankom uda się uzyskać dodatnie saldo swojej działalności.

Pomimo pozytywnych tendencji w sektorze bankowym oraz powolnej poprawy sytuacji makroekonomicznej, jest zbyt wcześnie, by uznać, że tendencje wzrostowe mają trwały charakter. Obrazując, można stwierdzić, że udało się ugasić pożar, teraz jednak należy odbudować to, co zostało zniszczone. W 2017 roku najważniejsze cele programu reform nadzorowanego przez NBU dotyczą wznowienia i zwiększenia działalności kredytowej prowadzonej przez banki, wprowadzenia regulacji prawnych chroniących prawa kredytodawców, w tym nowych zasad oceny ryzyk kredytowych i zabezpieczeń kredytów, a także zasad nadzoru bankowego oraz normatywów płynności banków. Istotnym problemem, zwłaszcza dla wprowadzenia zmian prawnych, jest jednak niestabilna sytuacja wewnątrzpolityczna, spowodowana silnymi konfliktami wewnętrznymi, co przekłada się na niską jakość i efektywność prac parlamentu. Na przykład w 2016 roku nie udało się przyjąć w Radzie Najwyższej żadnych istotnych aktów prawnych znacząco wpływających na sektor bankowy i poprawiających jego funkcjonowanie. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na bardzo niską skuteczność działań instytucji państwowych w odzyskiwaniu wyprowadzonych z sektora bankowego środków. Jednocześnie z uwagi na słabość istniejącego prawa, a także wymiaru sprawiedliwości, coraz częściej decyzje NBU, m.in. dotyczące likwidacji banków, są zaskarżane z sukcesem w sądach. Sama działalność NBU stała się też przedmiotem działań organów śledczych. W lutym 2017 roku Narodowe Biuro Antykorupcyjne Ukrainy wszczęło postępowanie sprawdzające prawidłowość wydatkowania środków przez NBU na refinansowanie banków w latach 2015–2016, choć dotychczas nikomu nie postawiono żadnych zarzutów.

#### IV. „GWARANTEM KONSTYTUCJI JEST PRYWATBANK”<sup>6</sup>

Specyficzną cechą ukraińskiego systemu bankowego była i jest bardzo silna pozycja jednego gracza – PrywatBanku. Do grudnia 2016 roku należał on do dwóch oligarchów Ihora Kołomojskiego i Hennadija Boholubowa (mających odpowiednio 49,98% i 41,57% akcji). 21 grudnia 2016 roku 100% jego udziałów przejęło państwo w osobie Ministerstwa Finansów za symboliczną jedną hrywnę.

PrywatBank, jeden z najstarszych ukraińskich banków, zbudował swoją silną pozycję po kryzysie finansowym 2008–2009. Od tego momentu zwiększał swoje aktywa znacznie szybciej niż pozostałe banki. Między pierwszym kwartałem 2007 roku a pierwszym kwartałem 2016 roku wzrost wartości aktywów wszystkich banków ukraińskich wyniósł 400%, natomiast PrywatBanku 752%. Jego udział w rynku od początku 2010 roku do jesieni 2016 roku wzrósł z 16% do 36% w segmencie klientów indywidualnych i z 11% do 25% w segmencie klientów korporacyjnych. W momencie przejęcia go przez państwo obsługiwał on 20,5 mln klientów indywidualnych (ponad połowę dorosłej ludności kraju), 500 tys. przedsiębiorców indywidualnych (70%) i 600 tys. spółek (56%)<sup>7</sup>. Tak duży rozwój bank zawdzięczał rozbudowie sieci oddziałów i bankomatów w całym kraju oraz usług kart kredytowych, a przede wszystkim wysokiej jakości innowacyjnych usług IT (m.in. system Prywat24 specjalnie opracowany wyłącznie dla tego banku). Z uwagi na wielkość bank został uznany za jeden z banków systemowych (w 2016 roku oprócz niego działały jeszcze dwa państwowe banki: Oszczadbank (Oschadbank) i Ukreximbank), czyli za instytucję, której bankructwo lub niewłaściwe funkcjonowanie niosłoby systemowe ryzyko dla stabilności systemu finansowego kraju. Oznaczało to specjalne traktowanie go przez państwo, w tym specjalny nadzór, ale też konieczność udzielania mu wsparcia.

Jednak z działalnością PrywatBanku za czasów poprzednich właścicieli wiązało się też dużo kontrowersji. Dotyczyło to przede wszystkim nietransparentnych operacji finansowych. Należące do PrywatBanku banki na Łotwie

<sup>6</sup> Cytat ze skeczu ukraińskiego kabaretu Kwartal 95. W skeczu Ihor Kołomojski rozmawia z prezydentem Poroszenką: „Poroszenko: Co to za żart? Gwarantem konstytucji jest PrywatBank?; Kołomojski: A nie jest tak?” za: <https://youtu.be/Et-mM92HPxQ?t=434> (od 7:14 do 7:30).

<sup>7</sup> Dane za: Е.Шкарпова, Хороший банк, плохой акционер, злой регулятор, voxukraine.org dla *Ukrajńskiej Prawdy*, 20.01.2017; [www.pravda.com.ua/rus/articles/2017/01/20/7132961](http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2017/01/20/7132961) Юлия Самаева, "Приват" — государство: за ход до мата, *Zierkało Niedzieli*, 9.12.2016; [http://gazeta.zn.ua/macrolevel/privat-gosudarstvo-za-hod-do-mata-\\_html](http://gazeta.zn.ua/macrolevel/privat-gosudarstvo-za-hod-do-mata-_html)

i Cyprze były karane przez miejscowe instytucje nadzoru za pranie brudnych pieniędzy (w 2015 roku cyprijski regulator nałożył karę na spółkę córkę PrywatBanku w wysokości 1,5 mln EUR). Bank był też zamieszany w wyprowadzanie pieniędzy według tzw. schematu banków alpejskich; według szacunków w ten sposób mogło zostać wyprowadzonych w latach 2014–2016 ponad 1,16 mld EUR. W ostatnich trzech latach pieniądze również wyprowadzano za granicę z wykorzystaniem pożyczek typu *bank-to-back loan*<sup>8</sup> i według szacunków ich skala mogła osiągnąć co najmniej 700 mln EUR. Duże wątpliwości wiążą się też z udzielonymi w latach 2014–2016 pożyczkami o łącznej wartości ok. 2 mld EUR, które *de facto* zostały wypompowane do firm powiązanych z Ihorem Kołomojskim. Schemat zakładał udzielanie kredytów różnym podstawionym firmom o minimalnym kapitale (o wartości ok. 36 EUR) zarejestrowanym w Charkowie i Dniepropetrowsku (obecnie Dniepr) i głównie powiązanym z działalnością sprzedaży detalicznej paliw (Kołomojski kontrolował m.in. Ukrnaftę będącą głównym graczem na rynku naftowym kraju), skąd były one wyprowadzane do stref *offshore*<sup>9</sup>. Na kapitał, który był wyprowadzony z banku, złożyły się zarówno środki pozyskane z rynku (m.in. depozyty, pożyczki), jak i refinansowanie od państwa. Biorąc pod uwagę skalę i charakter prowadzonej działalności, można postawić hipotezę, że w momencie wybuchu kryzysu gospodarczego na Ukrainie właściciele banku postanowili wykorzystać go do wyprowadzenia jak największej ilości środków w celu ratowania własnych dochodów. Wykorzystali przy tym to, że władze państwa z uwagi na znaczenie banku dla gospodarki były zmuszone do udzielania mu wsparcia, niezależnie od pogarszającej się kondycji finansowej (poprzez pożyczki refinansowe czy też decyzje administracyjne i odwołanie wdrażania przez bank niektórych rozporządzeń administracyjnych). W efekcie według oficjalnych informacji w grudniu 2016 roku dziura finansowa w banku wyniosła ok. 148 mld UAH (ok. 5,7 mld USD). Jednocześnie z uwagi na swą wielkość bank był wykorzystywany przez byłych właścicieli jako narzędzie presji na władze państwa i wymuszania na nich korzystnych dla siebie decyzji politycznych.

Jednak w sytuacji pogłębiania się dziury finansowej w banku obie strony znalazły się pod ścianą. Kołomojski i Boholubow nie byli w stanie, a raczej nie

<sup>8</sup> *Back-to-back loan* jest pożyczką, której udzielają sobie wzajemnie dwie spółki z różnych krajów w walucie danego kraju (np. ukraińskie pożyczają firmie zarejestrowanej w UE w hrywnach, a spółka europejska spółce ukraińskiej w euro). Celem takiej transakcji jest zabezpieczenie przed wahaniami kursów walutowych.

<sup>9</sup> Graham Stack, *How PrivatBank billions vanished through Alpine "transit banks"*, bne IntelliNews, December 20, 2016; <http://www.intellinews.com/how-privatbank-billions-vanished-through-alpine-transit-banks-112551/?source=ukraine>

chcieli, dokapitalizować banku. Z kolei w przypadku bankructwa traciliby znacznie finansowo (m.in. byłiby odpowiedzialni za utracone wkłady i działanie na szkodę spółki, za co groziłaby już odpowiedzialność karna). Natomiast władze państwa (tj. prezydent, rząd, bank centralny) nie mogły pozwolić na bankructwo PrywatBanku (ewentualnie nie chciały) z uwagi na koszty społeczne (ponad 20 mln klientów) i groźbę załamania systemu finansowego. W tej sytuacji, a także pod presją międzynarodową (w tym MFW), doszło do porozumienia o kupnie przez państwo 100% udziałów banku za symboliczną hrywnę. Jednocześnie bank został dokapitalizowany (przez bank centralny poprzez kredyty refinansowe i emisję obligacji wewnętrznych) na sumę 116,8 mld UAH (4,3 mld USD), z tego 107 mld UAH zaraz po przejęciu udziałów jeszcze w grudniu 2016 roku. Przy tym bank już wcześniej otrzymał refinansowania na łączną sumę 1,2 mld USD.

Przy okazji wywiązał się kolejny konflikt na tle sposobu przejęcia banku przez państwo. Byli prywatni właściciele złożyli pozew w sądzie w Londynie przeciw obecnemu państwowemu właścicielowi o wykup wcześniej wypuszczonych przez bank obligacji o wartości 600 mln USD. Z kolei państwo tłumaczy się, że nacjonalizacja banku została przeprowadzona zgodnie z procedurą ratowania *bail-in*, która zmusza pożyczkodawców ratowanego banku do ponoszenia części kosztów, a ww. obligacje zostały zajęte na poczet tych kosztów. Jednocześnie też trwają procesy sądowe, w których zaskarżone zostały decyzje NBU o uznaniu niektórych kredytobiorców za osoby powiązane i z tego powodu zmuszone do poniesienia kosztów ratowania banku w ramach procedury *bail-in* (dotyczy to m.in. spółek należących lub powiązanych z braćmi Hryhorijem i Ihorem Surkisami, którzy realizowali interesy wspólnie z byłymi właścicielami banku<sup>10</sup>).

Transakcja przejęcia udziałów przez państwo była korzystna dla Kołomojskiego i Boholubowa, którzy pozbyli się balastu w postaci banku wymagającego olbrzymiego dofinansowania, uprzednio wyprowadziwszy z niego znaczne środki. Z kolei państwo, które zostało postawione pod ścianą, z jednej strony wzięło na siebie odpowiedzialność za znaczne koszty restrukturyzacji banku. Jednak z drugiej strony dzięki temu udało mu się uniknąć bankructwa strategicznego banku, utrzymać stabilność finansową kraju i nie dopuścić do znacznych kosztów społecznych.

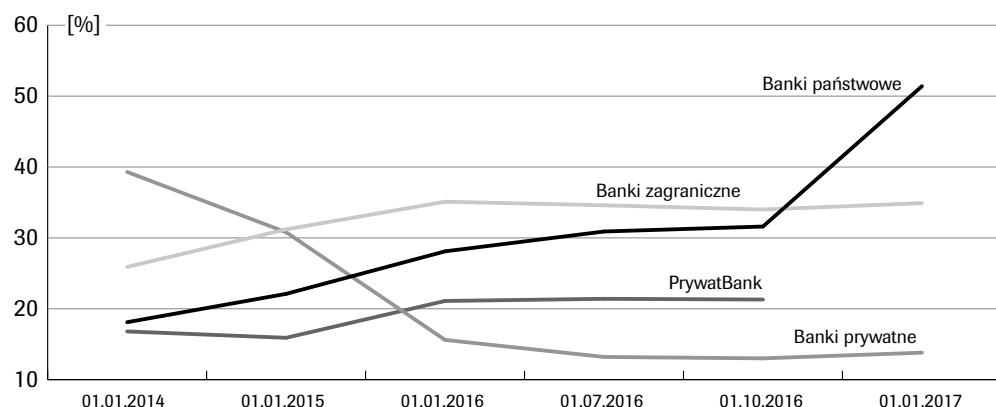
<sup>10</sup> Więcej o sprawie zob.: Ю. Самаєва, НБУ vs "Динамо". Кто забьет в наши ворота?, *Zierkało Niedzieli*, 19.05.2017; [https://gazeta.zn.ua/macrolevel/nbu-vs-dinamo-kto-zabet-v-nashi-vo-rota-248847\\_.html](https://gazeta.zn.ua/macrolevel/nbu-vs-dinamo-kto-zabet-v-nashi-vo-rota-248847_.html)

## V. KRAJOBRAZ PO KRYZYSIE

Kryzys w latach 2014–2016 doprowadził do bardzo poważnych zmian w sektorze bankowym Ukrainy, jego strukturze oraz sposobie funkcjonowania. W strukturze sektora nastąpił wzrost koncentracji: na początku 2017 roku 20 największych banków dysponowało 89,4% aktywów całego systemu, podczas gdy w grudniu 2013 roku było to 73%. Niemal wszystkie banki, które upadły, należały do prywatnego kapitału ukraińskiego (oprócz dwóch małych banków państwowych – Rodovid i Bank Kyiv). Z tego powodu znacznie wzrosła rola i udział banków państwowych oraz banków z kapitałem zagranicznym. Państwo ukraińskie jest właścicielem 7 banków (wraz z największym w kraju PrywatBankiem), do których należy łącznie 51,3% wszystkich aktywów w systemie, podczas gdy w grudniu 2013 roku stanowiło to 18,1%. Z kolei udział aktywów banków z kapitałem zagranicznym wzrósł z 25,9% w grudniu 2013 roku do 34,9% w grudniu 2016 roku. Natomiast udział aktywów prywatnych banków spadł w omawianym okresie z 56,1% do 13,8%.

Istotnie też zmienił się podział depozytów osób fizycznych pomiędzy grudniem 2013 roku a grudniem 2016. Udział banków państwowych wzrósł z 13,3% do 59,6%, zagranicznych z 22,2% do 26,4%, a prywatnych ukraińskich zmniejszył się z 64,6% do 14%. Obecnie spośród 20 największych banków Ukrainy jedynie dwa należą do ukraińskich prywatnych właścicieli (PUMB Rinata Achmetowa i Piwdennyj (Pivdennyj) grupy biznesmenów z Odessy), a do państwa należą cztery największe banki kraju (PrywatBank, Oszczadbank, Ukreximbank, Ukrhazbank (Ukrgasbank)). Reszta natomiast należy do inwestorów zagranicznych.

**Wykres 7.** Struktura sektora banków, udział czystych aktywów banków w %



Źródło: Narodowy Bank Ukrainy

\* W grudniu 2016 roku PrywatBank został przejęty przez państwo

## VI. BANKI PAŃSTWOWE – GRA O KONTROLĘ NAD PRZEPŁYWAMI FINANSOWYMI

Do czasu rewolucji godności i kryzysu głównym problemem banków państwowych było traktowanie ich jako narzędzi do taniego pozyskiwania środków finansowych tudzież wyprowadzania środków państwowych przez osoby mające władzę lub powiązane z nimi. Wykorzystywano przy tym fakt, że były to banki państwowe mające strategiczne znaczenie dla całego systemu i z tego powodu państwo nie mogło pozwolić na ich upadek i było zmuszone do stałego udzielania im wsparcia. Trudno jest ocenić, jak dużo pieniędzy wyprowadzono z banków państwowych i brak jest dokładnych szacunków. Pośrednio o kosztach dla skarbu państwa może wskazywać skala dokapitalizowania banków państwowych. Od 2008 do 2016 roku wydatki na ten cel ze środków państwowych wyniosły 8,7 mld USD. Nie oznacza to, że cała ta suma została wyprowadzona, ale wskazuje na możliwą olbrzymią skalę.

„Politycznie motywowane” udzielanie kredytów przez banki państwowe firmom polityków i osobom z nimi powiązanym trwało przez cały czas niepodległości Ukrainy, jednak zdecydowanie zyskało na intensywności za czasów prezydentury Wiktora Janukowycza w latach 2010–2013. Stosowano w tym celu najróżniejsze metody. Jedną z nich było udzielanie kredytów na olbrzymie sumy bez należytego zabezpieczenia (lub pod fikcyjny zastaw). W 2011 roku koncern SCM należący do Rinata Achmetowa wziął poprzez powiązaną ze sobą, nieznaną spółkę ESU dwa kredyty od Ukreximbanku i Oszczadbanku, o wartości 2 mld USD każdy, na zakup udziałów w prywatyzowanej spółce Ukrtelekom. Kredyty te nie są spłacane, a ESU już dwukrotnie restrukturyzowała zadłużenie z tego tytułu<sup>11</sup>. Innym przykładem finansowania biznesów polityków jest udzielenie pożyczki przez Oszczadbank w wysokości 600 mln USD grupie ActiveSolar powiązanej z Andrijem Klujewem, wpływowym politykiem za czasów Janukowycza, który nieformalnie kontrolował ten bank. Tak duży kredyt naruszał przy tym normy koncentracji zadłużenia u jednego podmiotu. Dopiero niedawno Oszczadbankowi udało się uzyskać decyzje sądowe pozwalające na wyegzekwowanie kredytu w pełnej wartości. Z kolei według mediów, około jednej trzeciej korporacyjnego portfela kredytowego Ukreximbanku przypadało na firmy powiązane z Wiktorem Poliszczukiem, biznesmenem robiącym

<sup>11</sup> Pikanterii tej historii dodaje fakt, że Achmetow kupił udziały w państwowym koncernie nie tylko po korzystnej dla niego cenie (10 mld USD), ale i za pieniądze z kredytów uzyskanych z państwowych banków (4 mld USD), które na razie nie są spłacane (czyli *de facto* zamiast 10 mld zapłacił z własnych środków 6 mld).

duże interesy za czasów Janukowycza. Innymi niewłaściwymi praktykami były też zawyżanie wartości zastawu przy pobieraniu kredytu, zaniżanie kosztów kredytów czy udzielanie kredytów niezgodnie ze strategią działalności banku<sup>12</sup>.

Istotne problemy banków państwowych wiążą się też ze złym zarządzaniem i dużą skalą korupcji. W okresie od początku 2016 roku do lutego 2017 roku sądy wydały 332 wyroki w sprawach karnych związanych z Oszczadbankiem i 114 w przypadku Ukreximbanku, w zdecydowanej większości przypadków banki te miały status poszkodowanych.

Kontrola nad bankami państwowymi ma też duże znaczenie polityczne. Skład zarządów i rad nadzorczych banków jest efektem porozumień politycznych w koalicji rządzącej. Obecne zarządy największych banków państwowych są powiązane albo z Frontem Ludowym i jego liderem, byłym premierem Arseni-jem Jaceniukiem (np. Oszczadbank i Ukrhazbank) lub prezydentem Poroszenką (np. Ukreximbank, ale też i NBU). W przypadku PrywatBanku, jego prezesem został Ołeksandr Szłapak będący osobą kompromisową pomiędzy prezydentem Poroszenką i premierem Hrojsmanem, ale mającą dobre relacje z innymi poli-tykami (w tym Jaceniukiem).

Deklarowany przez władze program reformy zarządzania bankami pań-stwowymi (który jest też jednym z elementów programu wsparcia MFW) zakłada poprawę kondycji finansowej banków oraz zarządzania korpora-cyjnego, a następnie prywatyzację części udziałów. Rząd planuje sprzedaż części (tj. 20%) udziałów w bankach państwowych. W pierwszej kolejności liczy, że udziałowcami zostaną międzynarodowe instytucje finansowe, np. Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, co jest raczej spowodowane brakiem zainteresowania wejściem na rynek ukraiński innych inwestorów. Władze zapowiadają obecnie, że w perspektywie 5 lat chcą obniżyć udział banków państwowych w sektorze z obecnych ponad 50% do 30%. Zgodnie z przyjętą przez rząd w 2015 roku strategią reformy banków państwowych, prywatyzacja Oszczadbanku i Ukreximbanku powinna się rozpocząć w połowie 2018 roku, a Ukrhazbanku do końca 2017 roku. Biorąc pod uwagę sytuację w sektorze bankowym, brak zainteresowania zagranicznych inwestorów, a także fiasko dotychczasowej prywatyzacji w innych sektorach gospodarki, dotrzymanie tych terminów jest raczej nierealne.

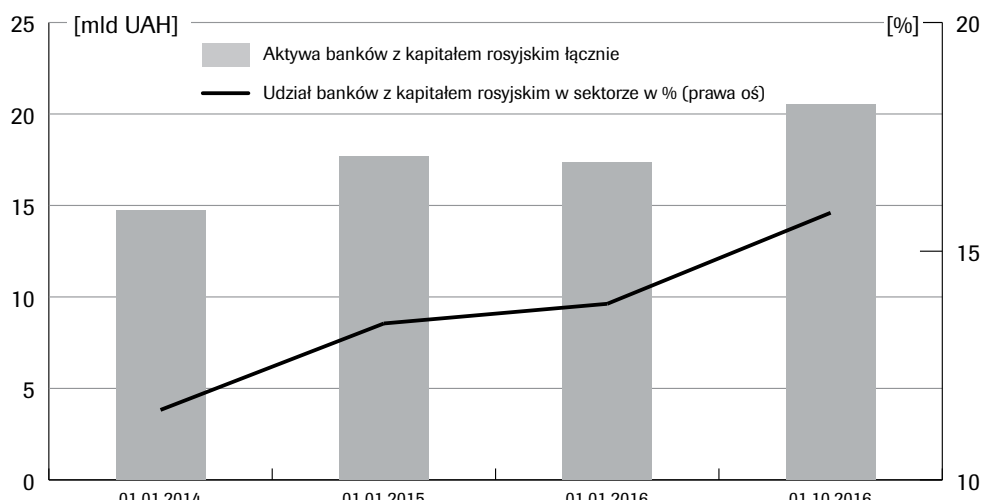
<sup>12</sup> Д. Марчак, Что не так с госбанками в Украине и как это исправить, *Ekonomiczna Prawda*, 1.09.2016; <http://www.epravda.com.ua/cdn/cdl/2016/08/chto-ne-tak-s-gos-bankami/index.html>



## VII. BANKI ROSYJSKIE ZMIENIAJĄ SKÓRĘ

Kryzys finansowy, a przede wszystkim wojna z Rosją w istotny sposób wpłynęły na pozycję banków z kapitałem rosyjskim w ukraińskim sektorze bankowym. Zmiana dotyczy jednak przede wszystkim sposobu funkcjonowania, a nie ich udziału, który *de facto* nawet wzrósł. Do czasu agresji banki rosyjskie lub należące do obywateli Rosji, a zarejestrowane w innych krajach, zajmowały ważne miejsce na rynku ukraińskim i należało do nich 11% udziału w rynku, a włączając w to banki z mniejszościowym kapitałem rosyjskim – 11,53%<sup>13</sup>. W ciągu dwóch lat udział ten wzrósł i według stanu na 1 października 2016 roku wyniósł odpowiednio 15,64% w przypadku banków z udziałem większościowym i 15,84% – wszystkich banków z kapitałem rosyjskim (wliczając w to banki należące do Rosjan, a zarejestrowane w innych krajach).

**Wykres 8.** Udział banków z kapitałem rosyjskim w ukraińskim sektorze bankowym w mld UAH\*



**Źródło:** Obliczenia własne na podstawie danych Narodowego Banku Ukrainy

\* Uwzględniono udział wszystkich banków z kapitałem rosyjskim, także mniejszościowym, oraz podmiotów należących do obywateli rosyjskich, a formalnie zarejestrowanych w innych krajach.

Główną przyczyną wzrostu znaczenia banków rosyjskich był przede wszystkim upadek prywatnych banków ukraińskich i odpływ kapitału z rynku ukraińskiego. Jednocześnie w czasach kryzysu banki rosyjskie zostały w dużym

<sup>13</sup> Wskaźnik uwzględnia też udział Alfa Banku należącego do zarejestrowanej w Luksemburgu ABH Holdings, której głównymi udziałowcami są Rosjanie mający obywatelstwa Izraela i Rosji Michał Fridman i German Chan, obywatele rosyjscy Aleksiej Kuźmiczew i Piotr Awen oraz włoski bank UniCredit SpA.

stopniu dokapitalizowane przez swoich udziałowców, co także pozwoliło im wzmocnić pozycję na rynku (dokapitalizowano je nie poprzez wpłatę środków finansowych, lecz głównie poprzez konwersję w kapitał statutowy kredytów międzybankowych i pożyczek podporządkowanych udzielanych przez spółki matki). Wartość dokapitalizowania rosyjskich banków wyniosła łącznie 2 mld USD w 2015 roku i ponad 1,4 mld USD w 2016 roku (stanowiło to znaczną część bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Ukrainie, co czyniło Rosję największym inwestorem zagranicznym w tym kraju).

Agresja Rosji na Ukrainę postawiła rosyjskie banki w bardzo trudnej sytuacji. Główną przyczyną było postrzeganie ich przez klientów jako instytucji kraju agresora i stąd miały one bardzo negatywny wizerunek. W styczniu, a potem w marcu i kwietniu 2017 roku dochodziło do pikiet pod siedzibami banków i blokowania ich oddziałów w różnych miastach kraju (m.in. Kijowie i Charkowie). Doprowadziło to do znacznego odpływu klientów. W okresie styczeń 2014 – kwiecień 2016 wartość depozytów osób fizycznych w bankach rosyjskich spadła z 9,3% do 5,8% łącznej wartości depozytów osób fizycznych w systemie bankowym, a podmiotów prawnych z 8,3% do 3,3% wartości depozytów osób prawnych<sup>14</sup>. Równie dotkliwe konsekwencje miały dosyć powszechne przypadki niezwracania kredytów, co znacznie pogorszyło portfel kredytowy rosyjskich banków. Na koniec 2015 roku niespłacone kredyty stanowiły 67% wartości portfela kredytowego Sberbanku (Sberbanku), 85% Prominvestbanku (Prominvestbanku) i aż 95% VTB Bank. Dodatkowo banki rosyjskie utraciły dostęp do refinansowania NBU i mogły liczyć jedynie na wsparcie swoich udziałowców. W efekcie wskaźniki rosyjskich banków znacznie się pogorszyły, m.in. rentowność aktywów była jedną z najgorszych w sektorze, według stanu na 1 października 2016 roku, np. minus 32,3% w przypadku VTB Banku, minus 19,35% dla BM Banku, minus 14,10% dla Prominvestbanku, przy średnim wskaźniku dla całego ukraińskiego sektora bankowego minus 5,46%. Sytuacja ta spowodowała, że banki rosyjskie zaczęły właściwie wegetować, starając się przetrwać ciężki okres. Część z nich stara się wycofać z rynku ukraińskiego i sprzedać swoje udziały. Gotowość sprzedaży swoich udziałów na Ukrainie deklarowali przedstawiciele m.in. Prominvestbanku i Wnieszekonombanku (Vneshekonombanku), dotychczas jednak nie znaleźli nabywców. W maju 2017 roku kupno udziałów w Prominvestbanku ogłosiło dwóch chętnych: ukraiński oligarcha Ołeksandr Jarosławski (właściciel grupy DCH) oraz konsorcjum powołane przez rosyjskiego inwestora działającego w sektorze deweloperskim Pawła

<sup>14</sup> Dane te dotyczą banków, których inwestorzy zarejestrowani są w Rosji.

Fuksa oraz ukraińskiego deputowanego Maksyma Mykytasia. Potencjalnych inwestorów odstrasza ciągle trudna sytuacja ekonomiczna na Ukrainie, ale także zła sytuacja finansowa rosyjskich banków, które wymagają znacznych środków na inwestycje. Z kolei rosyjscy udziałowcy nie są chętni nadmiernie inwestować w swoje ukraińskie spółki z uwagi na ryzyko znacznych kosztów (dofinansowują na tyle, by ich banki mogły przetrwać na rynku, ale brakuje inwestycji służących ich rozwojowi). Jednocześnie nie opłaca im się wyprzedawać swoich aktywów po zbyt niskich cenach i wycofać się z rynku ze znacznymi stratami.

Specyficzny sposób funkcjonowania na rynku ukraińskim wybrał Alfa Bank, który pozycjonuje się jako bank europejski i nie jest uznawany przez NBU za bank rosyjski. Udało mu się nawet rozwinąć działalność i w październiku 2016 roku przejął 100% udziałów Ukrsobanku (Ukrsotsbanku; szósty bank kraju) należącego do włoskiego banku UniCredit<sup>15</sup>. Z kolei w marcu 2017 roku doszło do transakcji sprzedaży Sbierrbanku-Ukraina (siódmy bank kraju), którego 100% udziałów nabyło konsorcjum kierowane przez Saida Gucerijewa, syna rosyjskiego oligarchy Michaiła Gucerijewa. W skład konsorcjum weszła nieujawniona spółka zarejestrowana na Białorusi należąca do Gucerijewa oraz łotewski Norvik Banka (którego właścicielem jest Rosjanin Grigorij Gusielnikow mający też obywatelstwo brytyjskie). Transakcja ta pokazuje też pewien sposób działania rosyjskich inwestorów, który polega na przekazywaniu własności banków spółkom zarejestrowanym w krajach Unii Europejskiej, ale nie na wyzbywaniu się kontroli nad bankami przez rosyjskie podmioty. Ma to im pozwolić na budowanie pozytywnego wizerunku jako banków europejskich, a przede wszystkim uniknąć ewentualnych obostrzeń i sankcji, które mogą wprowadzić władze ukraińskie wobec podmiotów rosyjskich. Na przykład w marcu 2017 roku Kijów zakazał transferu do Rosji środków z rosyjskich banków na Ukrainie w reakcji na uznanie przez Rosję dokumentów separatystycznych republik – donieckiej i ługańskiej.

<sup>15</sup> Transakcja polegała na wymianie aktywów. Właściciel Alfa Banku, ABH Holdings przejął 100% udziałów w Ukrsobanku w zamian za przekazanie UniCredit 9,9% swoich udziałów.

## VIII. KONSEKWENCJE POLITYCZNE ZMIAN W SEKTORZE BANKOWYM

Zmiany w sektorze bankowym mają istotne konsekwencje dla systemu politycznego na Ukrainie. Dotyczy to przede wszystkim dwóch obszarów: 1) pozycji grup oligarchicznych w systemie, dla których opisana powyżej bankowość oligarchiczna stanowiła ważny instrument generowania zysków i budowania wpływów; 2) potencjalnego wpływania oligarchów na władze polityczne poprzez instrument kontroli nad systemem bankowym.

Upadek banków z prywatnym kapitałem ukraińskim, które należały do większych i mniejszych oligarchów, ograniczył ich narzędzia budowania pozycji biznesowej w poszczególnych sektorach gospodarki oraz możliwości wykorzystywania schematów związanych z transferem środków finansowych. Osłabiło to wpływ oligarchów na sektor bankowy i szerzej: gospodarkę w dotychczasowej formie. Na przykład trudniej im jest teraz ściągać środki finansowe z rynku tudzież uzyskać kredyty poprzez schematy bankowości oligarchicznej (czy *captive banking*). Pozostałe na rynku banki zagraniczne, kierujące się zyskiem biznesowym, prowadzą ostrożną politykę kredytową, wymagając odpowiednich zabezpieczeń, toteż wyprowadzanie środków poprzez te banki jest trudniejsze. Wzmocnienie kontroli przez regulatora, zwiększenie transparentności działalności i powiązań właścicielskich banków oraz zmiany prawne wprowadzane przez władze we współpracy i pod silną presją partnerów zachodnich (MFW, UE, USA) powodują, że funkcjonowanie dotychczasowego modelu bankowości oligarchicznej z jej wszystkimi patologiami nie będzie możliwe. PUMB Rinata Achmetowa to jedyny duży bank należący do oligarchy, który przetrwał dzięki temu, że dopasował swój model korporacyjnego zarządzania i funkcjonowania do praktyki rynkowej. Szczególnie istotne znaczenie, zwłaszcza dla zwalczania korupcji, będą mieć zmiany prawne i zwiększenie kontroli nad przepływami finansowymi w kontekście prania brudnych pieniędzy, choć ich wdrożenie to perspektywa kilku lat.

Efektem tych zmian może być ograniczenie możliwości wpływania w dotychczasowej formie przez poszczególnych oligarchów na system polityczny poprzez sektor bankowy. Osłabienie wcześniej bardzo silnej roli oligarchów w sektorze bankowym teoretycznie może pozwolić władzy na wzmocnienie pozycji państwa wobec oligarchów. Przykładem może być tu upaństwowienie PrywatBanku należącego do bardzo wpływowego Ihora Kołomojskiego (i jego partnera biznesowego Hennadija Boholubowa). Kołomojski wykorzystywał kontrolę nad największym, systemowym bankiem kraju do wywierania presji

na władze i uzyskiwania korzystnych dla siebie decyzji politycznych. Funkcjonowanie tak dużego banku ma istotne znaczenie nie tylko dla sektora bankowego, ale również dla całej gospodarki kraju, z czym władze musiały się liczyć. Wraz z upadkiem banków osłabły wpływy w sektorze bankowym innych oligarchów, przede wszystkim związanych z byłym prezydentem Janukowyczem (m.in. Ołeksandr Janukowycz, Kurczenko, Iwaniuszczenko, Arbuzow), ale także Dmytro Firtasza, Wadyma Nowinskiego, Wasyla Chmielnickiego, Ołeha Bachmatiuka, Kostiantyna Żewahy, Wiktora Pinczuka i in.

Nie oznacza to, że oligarchowie tracą instrumenty wpływu na system polityczny, ale że dotychczasowe schematy oddziaływania na niego poprzez sektor bankowy będą się zmieniać. Wpływy oligarchów utrzymują się i w sektorze bankowym, i w systemie politycznym jako całości. Zaistniałe zmiany w sektorze bankowym i wprowadzone reformy wymuszają jednak modyfikację formy i sposobu budowania narzędzi wpływu politycznego i potencjalnego wykorzystywania w tym banków i sektora bankowego.

**RAFAŁ SADOWSKI**

Prace nad tekstem ukończono w maju 2017 roku

## ANEKS

### 20 największych banków Ukrainy według stanu na 1 stycznia 2017 roku

| Lp. | Nazwa                              | Właściciele, wielkość udziałów, w%                                                                                                                                          |
|-----|------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1   | PrywatBank<br>(PrivatBank)         | państwo w osobie Ministerstwa Finansów Ukrainy 100%                                                                                                                         |
| 2   | Oszczadbank<br>(Oschadbank)        | państwo w osobie Rady Ministrów 100%                                                                                                                                        |
| 3   | Ukreximbank                        | państwo w osobie Rady Ministrów 100%                                                                                                                                        |
| 4   | Ukrhazbank<br>(Ukrgasbank)         | państwo w osobie Ministerstwa Finansów Ukrainy 100%                                                                                                                         |
| 5   | Raiffeisen Aval                    | Raiffeisen Bank International AG 68% (Austria);<br>European Bank for Reconstruction and Development 30%                                                                     |
| 6   | Ukrsocbank<br>(Ukrsotsbank)        | ABH Holdings 99%                                                                                                                                                            |
| 7   | Sbierbank<br>(Sberbank)            | 100% udziałów należało do Sberbank Rossii, w marcu 2017 roku sprzedano je konsorcjum należącemu do Norvik Banka (Łotwa) i nieujawnionej spółki zarejestrowanej na Białorusi |
| 8   | Ukrsibbank                         | BNP Paribas S.A. 59% (Francja); Société Fédérale de Participation et d'investissement 10% (Belgia);<br>European Bank for Reconstruction and Development 40%                 |
| 9   | PUMB                               | Rinat Achmetow 99%                                                                                                                                                          |
| 10  | Alfa Bank                          | ABH Holdings 100%                                                                                                                                                           |
| 11  | Prominvestbank<br>(Prominvestbank) | Wnieszekonombank (VEB) 99% (Rosja)                                                                                                                                          |
| 12  | Crédit Agricole                    | Crédit Agricole S.A. 99,9% (Francja)                                                                                                                                        |
| 13  | OTP Bank                           | OTP Bank 100% (Węgry)                                                                                                                                                       |
| 14  | VTB Bank                           | VTB Bank 99,99% (Rosja)                                                                                                                                                     |
| 15  | Bank Pivdennyj<br>(Pivdennyj)      | grupa biznesmenów z Odessy: Jurij Rodin 18%; Mark Bekker 19%; Ałła Wanecjanc 11% i inni.                                                                                    |
| 16  | Citibank                           | Citigroup Inc 100% (Stany Zjednoczone)                                                                                                                                      |

| <b>Lp.</b> | <b>Nazwa</b>     | <b>Właściciele, wielkość udziałów, w%</b>                                                                                                                                                        |
|------------|------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>17</b>  | ING Bank Ukraina | ING Groep N.V. 100% (Holandia)                                                                                                                                                                   |
| <b>18</b>  | ProCredit Bank   | ProCredit Holding AG&Co. KGaA (Niemcy, Belgia, Holandia, USA) 72%; KfW Group (Niemcy) 27,8%                                                                                                      |
| <b>19</b>  | Kredobank        | PKO BP 99,5% (Polska)                                                                                                                                                                            |
| <b>20</b>  | Megabank         | European Bank for Reconstruction and Development 15%; KfW (Niemcy) 15%; rząd Niemiec (15%); International Finance Corporation (USA, Bank Światowy) 6%, Wiktor Subbotin (biznesmen z Charkowa) 5% |